

FRÄLSNINGEN HOS PROUST

SCENEN DA GOSSEN länge för-gäves väntar på moderns god-nattkyss är hos Proust förlagd till Combray (Illiers); i verklig-heten ägde den enligt George Painters biografi rum i Auteuil utanför Paris och kan exakt re-lateras. Den sjuårige Marcel såg en sommarkväll från sitt sovrums modern och fadern prata i träd-gården utanför med en av famil-jens vänner; efter lång väntan öppnade han fönstret och ropade: "Lilla mamma, vill du inte kom-ma upp ett ögonblick?" Modern tvekade, men doktor Proust bad henne lugna och trösta gossen. Då hon kom brast Marcel ut i hysterisk gråt. Han hade bedrä-gits av modern. Han hade också genom sin förtvivlan bedragit modern, ty han trodde sig spela hysteri. Han kände det som en triumf att hans eget brott förklarades vara något som han inte rädde för. Denna händelse var, skriver Painter, "den mest betydelsefulla i Prousts liv. Den visade honom att kärleken är dömd till undergång och att lycka inte finns. Han sökte hela sitt liv, i sina vänskapsförbindelser, sina kärleksaffärer och sina mondäna relationer, att motbevisa denna sanning, men lyckades blott att finna nya bevis för den — till dess han i sin stora roman kom bortom den och nådde den tid utanför Tiden då den ännu inte hade drabbat honom och därför aldrig kunde drabba honom."

På detta sätt blir förhållandet till modern det centrala i Prousts utveckling, i en pilgrimsfärd efter kristet snitt, med paradiset, synda-fall, förtappelse och frälsning. Tanken är inte alldeles ny, men den genomförs av Painter med enastående energi, under mobili-

Marcel Proust, hans moder och brodern Robert, 1897.

sering av religiösa och psykoana-lytiska argument och analogier. Resonemangets utgångspunkt är fast. Moderns oroliga ömhet för Marcel, Marceles kärlek till eller — som det numera heter — bindning vid modern var ovanliga. Som så många andra ängsligt längtande barn önskade Marcel vara sjuk för att modern skulle leva blott för honom, och det är möjligt att han därmed upptäckte sjukdomen som en tillflykt, ville bli sjuk och blev sjuk — att hans underliga, aldrig helt klarlagda sjukdomshistoria har denna bakgrund. Många andra ting i Prousts liv tycks bli mera begripliga om man tänker på denna barnets oändliga, hetsande, hopplösa och förtvivlade kärlek, den enda kärlek som, tvärtemot vad som brukar sägas, aldrig kan bli lycklig. Men för Painter blir, såsom de citerade orden anger, detta kärleksmotiv bestämmande i en alldeles särskild och total mening. Allt hos Proust förklaras av den. I en fint formad sats skriver Painter att den judiska modern gjorde Proust "medveten om att tillhöra två stora förföljda nationer, som en gång levde i grannskap, men av Guds vrede skingrades över världen; hennes blod gjorde honom till en medlem av Abrahams stam och hennes alltför oroliga kärlek till en medborgare i Städerna på Slät-ten."

Det har sitt intresse att disku-tera denna förklaring, därför att den är representativ för en genre av förklaringar som mer eller mindre medvetet kombinerar kris-tendom, psykoanalys och allmän metafysisk idealism.

Låt oss först stanna vid den enk-laste och grövsta, om också med utomordentlig finess framförda tesen: Proust blev homosexuell på grund av sitt ovanligt starka kär-leksförhållande till modern. Te-sen avser naturligtvis inte att säga att alla modersbundna blir homosexuella, den anger blott ett stundom förekommande kausalsammanhang mellan modersbindning och homosexualitet. Att den uppkommit beror väl helt enkelt på att psykoanalytiker huvudsak-ligen har att behandla fall av exceptionell anormalitet och att modersbindningen enligt Freud och andra hör till de "godkända" nycklarna; påträffas alltså en ho-mosexuell hos vilken man tror sig kunna påvisa ovanlig moders-bindning, anses därför saken klar. Någon bevisning — annat än inom den psykoanalytiska cir-keln — kan inte gärna komma i fråga, ty redan tanken på att sta-tistiskt fastslå en korrelation mel-lan modersbindning och homo-sexualitet ter sig, bland annat på grund av det förstnämnda begrep-pets otydlighet, mildt talat besyn-nerlig.

Jag har först stannat vid den-na punkt därför att den är rela-tivt enkel och samtidigt typisk för sättet att resonera. Men i Painters skildring av Prousts ut-veckling kommer homosexualite-ten ganska sent. Hur bevisnin-gen tillrättalägges framgår kan-ske bäst av skildringen av de ti-digare stadierna i Prousts liv.

Först kommer förälskelsen vid femton års ålder i en jämnårig flicka, Marie de Benardaky, en lekkamrat i parkerna nära Champs-Élysées. Det var, såvitt man vet, en förälskelse nästan utan aggressiv sexualitet, men den var intensiv; Marcel levde i dröm-mar om att få se den unga flic-kan på nytt, trots att det inte blev särskilt roligt och spännan-de då de träffades — en situa-tion som väl de flesta har upp-

levt. Marcells föräldrar, som var rädda för gossens upphetsning och tveksamma gentemot flickans familj, var emot umgänget, och Marie tycks inte ha delat Marcells känslor; alltnog, det tog slut. Av denna episod drar Painter de mest vittgående slutsatser. Marcel hade lärt sig "att kärlek utanför familjen är den enda känsla som inte blir besvarad", då han senare "vandrade till Städerna på Slätten tog han med sig en fänge, som krossats mellan Tidens och Vanans hjul, en begrävd heterosexuell gosse som otröstligt grät över en liten förlorad flicka".

Samma extravagans, för att inte säga förvrängning, möter i framställningen av den unge studenten Prousts flirter eller förälskelser under den första tiden av mondänt umgänge. Å ena sidan sägs att Proust var på jakt efter en moderssymbol, å andra sidan att han egentligen inte ville lyckas i sina närmanden och sin uppvakning, därför att det homosexuella draget började dominera. Proust var, det är ett av de bevis som åberopas, benägen att bli kär i kvinnor som kunde ha varit hans mödrar. Men biografen själv visar att det inte var så. Bland de fem kvinnor som uppräknas som tjuvåringens föremål var två helt unga flickor, de andra societetsdamer i den tidiga trettiårsåldern; att en yngling på några och tjuv blir förälskad i en tio år äldre kvinna är dock inte något så ovanligt att Freud måste tillgripas som förklaring. Ja, till och med Prousts societetsliv över huvud beskrives som ett stadium i sökandet efter den förlorade modern. "Han åträdde en adlig dams välkommande leende som han i Auteuil hade åträtt moderns kys, och av samma skäl."

Efter de besvikelser som markerats av barndomsförälskelsen, de något mer avancerade kärleksförsöken i studentåren och gästspelen i societeten — som utan skäl påstås ha avbrutits på grund av att halvjuden Proust var dreyfusard och noblessen i Faubourg Saint-Germain mot Dreyfus — var pilgrimen Proust redo för det sista stadiet före frälsningen, "Städerna på Slätten", Sodom och Gomorra. Han blev praktiserande homosexuell. Detta innebar för honom själv på en gång en social och en moralisk förnedring. Han måste för sig själv erkänna att han var "en av de fördrivna, skingrade, fredlösa invånarna i Sodom, en ras som var än mera olycklig och föraktad än judarna". Hans skuld-känsla mot modern, förråd som den stora kärleken och som normalitetens och rättfärdighetens fäste, växte till ångest. Den kommer fram i berättelsen "Confession d'une jeune fille", där Proust i gestalten av en ung flicka överraskas i en kärleksscen av modern — modern dör av slag och flickan begår självmord. Det bör nämnas att Painters tolkning av denna novell inte är ny och att dess sannolikhet är uppenbar.

Proust skulle få se, heter det i ett kapitel om hans ungdom, att "idealet inte finns i världen av rum och tid, och han skulle fortsätta att söka det på annat håll; och på denna punkt skulle målet för hans sökande inte längre vara lycka, utan frälsning." Det målet har Proust nu nått, i trettiårsåldern, efter nedstigandet i Städerna på Slätten. Vägvisare till frälsningen blir John Ruskins konstfilosofi, medlet det egna arbetet, livets övervinnande genom dess konstnärliga gestaltande i "A la recherche du temps perdu".

Denna bild av storheten Proust framstiger ur hans egna verk och har tidigare i detalj utförts av andra författare, särskilt engelsmannen Harold March. Proust talade, särskilt i "Le temps retrouvé" om konsten som det verkliga, om tidens och livets besegrande genom konstverket, och det har legat nära till hands för uttolkare att göra dessa något exalterade tankar till led i en stor metafysik. Painter driver med sin vanliga kombination av kristendom och psykoanalys saken till det yttersta. Genom konstens återskapande av tiden frigörs — skriver han som Prousts talesman — "ur det omedvetna sinne där den var begrävd och bevarad, en vision av den absoluta realitet som blott det omedvetna sinnet kan se. Och vidare, i det momentana men eviga tillträdet till världen utanför tiden ligger frälsning, ty endast där finns den dygd vi förlorar vid födelsen och den lycka som jordisk kärlek blott kan beröva oss." Här är det alltså inte längre bara fråga om den stackars bräckliga idealism som till Gud vill överlämna fulländade konstverk i stället för änglamänniskor — "vad skönt du drömt kan ej av tiden härjas" — utan om en religiös förkunnelse, som låter konsten undanröja arvsyndens och återställa paradiset — Vid sådana hororrorer den metafysiskt miss-handlade Proust som att det "omedvetna minnet" göres till Bergsons intuition och tankarna om tiden till en humanistisk version av Einsteins relativitetsteori skall jag här inte dröja.

I minnesböcker om Proust talar ständigt om hans känslighet,

*Hi meta
Proust
metskaudel
av*

Prousts barndomsförälskelse,
Marie de Benardaky.

snällhet och godhet. Inför ordet godhet ställer man sig — och det tycks också memoarskribenterna stundom göra — litet tveksam. Proust drömde inte om mänsklighetens förbättring och lycka, han hade ingen Kristusartad förmåga av genomsådande och förlåtande kärlek, "fattiga" utom möjligen kypare och droskkuskar tycks han aldrig ha observerat, han uppförde sig inte för andra — tvärtom är huvudintrycket både egocentricitet och egoism. Det kan därför synas riktigare att kalla honom snäll än god, "gentil" snarare än "bon". Men hans känslighet drev honom till en sådan grad av vänlighet och snällhet att man ändå är frestad att tala om godhet. Han var lättårad, till och med lättstött till ytterlighet och samtidigt nästan abnormt rädd för att sära andra. Detta drag utvecklades säkerligen i det ömt oroliga förhållandet till modern, men likaväl kan sägas att detta förhållande aldrig skulle ha uppstått utan Prousts särpräglade vekhet.

och ömhetsbehov. Bland skolkamraterna beundrade man Proust för hans överlägsna intelligens och fantasi — vid sjutton år kunde han skriva som en mästare — men fann vänligheten, sårbarheten främmande och till och med fränstötande. Redan vid denna tid och än mer under Prousts mondäna period beskylldes han ibland för inställsamhet, och kanske med rätta, men begäret att behaga och skräcken för att irritera eller sära var det väsentliga. Snobberi har misstänkts som motiv för de orimligt höga drickspengarna, men även i detta fall var, av flera berättelser att döma, ett slags ömhet och oro bestämmande; Proust var inte bara frikostig, utan också älskvärd mot underordnade. Då en gång en skolkamrat muntert berättade om en annan att denne skämdes över sin mors torftiga klädsel och därför vid hennes besök låtsades att hon var tjänare i huset brast Marcel i förtvivlad gråt — det hör till de mest sägande minnesbilder som dragits fram.

Detta till synes dominerande karaktärsdrag hos Proust berörs naturligtvis alltid i hans biografier. Men det betonas och belyses sällan tillräckligt. För den unge Proust måste livet ha varit fyllt inte av allmänna problem och stora passioner, utan av konkreta och stingande besvikelser, sår och samvetskval. Först då denna känslighet blivit nött av tiden och då de svåra relationerna till modern och fadern avklippts av döden kunde den store konstnären, levande i och på det förlutna, men utan livets dagliga pinande, växa fram. Detta kanske var viktigare, innebar mera av en frälsning än den pilgrimsväg från station till station som man med sinnrik schematisering sökt konstruera.

HERBERT TINGSTEN